

On remarquera que, plus tard, les armes d'Aragon ont été blasonnées ainsi: *d'or à quatre pals de gueules*. Le petit sceau des Almugavares ne porte que trois pals visibles. On peut trouver à cette petite anomalie plusieurs explications. D'abord le nombre de pals n'était peut-être pas rigoureusement fixé à la fin du XIIIe siècle. Ensuite, le roi Frédéric, en concédant aux bandes catalanes le droit de marcher sous la bannière d'Aragon, y avait peut-être mis la condition que les armes seraient légèrement modifiées.

L'alliance, sur les deux sceaux opposés, du type de saint Georges et des armes d'Aragon, est d'autant plus remarquable que, d'après le chroniqueur Muntaner, quand les Almugavares se lancèrent à l'attaque contre l'armée byzantine, sous Gallipoli, ce fut aux cris de: «En avant, Aragon, Aragon! Saint Georges, saint Georges!»

Les légendes des deux empreintes contiennent toutes deux une épithète, *Felicis*, dont on trouverait, croyons-nous, peu d'exemples, aux XIIIe et XIVe siècles. Il faut remonter au VIe siècle pour avoir les mentions bien connues de *Felix Carthago Justiniana*, de *Felix Ravenna*, *Felix Ticinus*, *Felix Roma*, *Felix respublica*.

La formule *...in Romanie finibus com(m)orantis* n'a rien de surprenant. Le sceau n'est plus celui d'une armée en marche, qui change chaque jour de pays; c'est celui d'une force qui s'est installée à demeure. Et cette précision, absente de la légende du contre-sceau, me confirme dans l'opinion que cette dernière empreinte a été obtenue avec le sceau qui servait aux Catalans depuis leur départ de Sicile. La formule explicite du sceau de 1305 est comparable à celle du sceau que saint Louis fit faire avant son départ pour la croisade de Tunis, en 1270: *S' Ludovici Dei gra(tia) Francor(um) reg(is) in partibus transmarinis agentis*.

Le sceau d'une armée aventureuse est vraiment une chose rarissime, sinon unique. Et l'intérêt s'en accroît encore du fait que Muntaner, l'historien des Almugavares, nous apprend lui-même qu'il a tenu le sceau de la Compagnie et qu'il fit faire des chartes publiques.

On se prend à regretter que l'empreinte si précieuse, appartenant à M. le comte de Viry, ait été depuis longtemps séparée du document qu'elle accompagnait. Quelle merveilleuse pièce justificative à ajouter à la chronique de Muntaner!»

NECROLOGIA

En Josep Soler i Palet

Havia nat a Terrassa el 31 de juliol de 1859 i va morir a Barcelona el dia 22 de novembre de 1921. Va ésser un treballador incansable des de que de jove va afectar-se a la lectura de documents antics. D'un natural bondadós i cordial sa alta figura no mancava en cap manifestació literària o artística que es fes a Barcelona. Les seves particulars aficions es desenrotllaren principalment en la història i l'arqueologia i, en aquests camps d'estudi, és innombrable la seva producció, entre la qual sobressurten els referents a la seva ciutat natal, Terrassa. Fundà una Biblioteca històrica terrassenca que ell omplí: *Monografia de Sant Julià d'Altura* (1893) *Monografia de l'església parroquial de Terrassa* (1898), *Llibre de Privilegis de Terrassa* (1899) i *Cent biografies terrassenques* (1900). En entrar en 1906 a l'Acadèmia de Bones Lletres va triar per l'obligat discurs un tema important i humil: *Egara i Terrassa*, com a contribució a la Història antiga de Catalunya; on hi passa recompte de totes les vegades que Egara (bisbes i castell) apareix en els documents i del què els erudits de totes les èpoques n'han dit. La seva activitat va ésser gran en les corporacions, acadèmies i societats de les quals formava part: col·laborà en els butlletins de la de Bones Lletres, del Centre Excursionista, en el de l'antiga Associació Arqueològica Barcelonesa. Sense això, col·laborava en *La Renaixença*, *La Il·lustració Catalana*, i en els diversos periòdics i revistes de la seva estimada Terrassa. Els seus escrits es distingien sempre per una nova aportació i per la claretat d'exposició. Coneixedor de la música, només per la pròpia fruïció, assistia als concerts i als teatres. De les seves disposicions de pintor de costums resta d'ell la narració *La subhasta*. La seva conversa era plena de notes atinades que revelaven la seva bondat i les qualitats d'observador, no exempta d'humorisme de bona llei. Va formar una biblioteca, principalment històrica i literària. Dels seus estudis d'ar-

queologia, prou abundosos, nasqué el desig de formar, a força d'anys, una col·lecció important amb la base d'alguns retaules que tingué la sort d'adquirir. Llegà a Terrassa sa casa pairal amb els llibres i el museu perquè fossin públics i gratuïts i condicionant el funcionament del patronat que en tindria cura. Bon exemple de patrici després d'una vida dedicada a l'estudi. — J. M. T.

Cèsar August Torras

L'activitat formidable d'En C. A. Torras va desplegar-se en tres direccions: a) en el Centre Excursionista de Catalunya; b) en la publicació de les notables *Guies del Pireneu Català*; c) en l'estudi de les comarques naturals de Catalunya, la major part de les quals varen publicar-se pòstumes. L'examinarem, doncs, sota aquests tres aspectes diferents que es compenetren, però, mútuament.

Primer de tot, s'ha de dir que en totes tres direccions s'observen dues grans qualitats sobresortints: el seu caràcter emprenedor comunicava nova ardència als qui l'escoltaven o eren obligats de secundar-lo; era un gran i ferm excursionista que havia trescat personalment els centenars d'itineraris de què consta el conjunt de les seves guies. Des dels inicis de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques (1876). En Torras figura entre els capdavanters de l'excursionisme. Ell va trobar el C. E. de C. veritablement penjat en aquell modest piset dels capitells romans; en dotze anys d'ésser-ne president, constantment reelegit (1903-1915), ajudat per bons companys de junta, decidits com ell, va operar el miracle d'infondre nova vida al Centre, reformant el local social, i essent premiat amb un augment considerable d'associats. Va fruit en vida del major respecte i dels més merescuts homenatges. La seva mort, ocorreguda el 22 de juny del 1923, va ésser un dia de dol per al C. E. de C., i com a bona memòria, era aixecat un refugi al Cadí que duu el nom d'En Torras: d'altra banda era compensació d'haver estat ell el principal impulsor del xalet-refugi d'Ull de Ter.

Va publicar amb singular constància, les seves notables guies-itineraris, sota l'epígraf ben trobat de *Pireneu Català*. La seva primera idea va ésser compondre únicament una guia de l'excursionista a Camprodon, on havia fet estol i estada estiuenca: aquesta primera guia va donar la pauta del que seria un dia l'obra total. Va redactar-la tal com convenia per incitar els excursionistes a conèixer el Pireneu nostre: va imaginar-la viva, il·lustrada, plena de dades precises, saturada d'idees, tot descrivint les belleses naturals amb un deix enyoradís del passat els monuments, les viles i pobles i llocs, els hostals i fondes. Els gravats que acompanyen abundantment el text són de caràcter artístic, pintoresc o monumental quan hi ha ocasió. En la introducció que comença la sèrie, expressa el desig que els que utilitzin aquests itineraris «es trobin posseïts dels propis goigs i plaers, d'iguals emocions saludables i enlairadores que jo hi he experimentat seguidament al recórrer-los, i que les ditxoses hores que hi passeu, lluny del brogit dels grans centres de ciutat us sien profitoses, tant per a l'enaltiment de l'esperit com per a reforç sanitos del cos, fent-vos oblidar les a voltes amargues realitats de la vida; que les misterioses valls i serres pirenenques us infondeixin, al separ-vos-en, un viu anhel de reveure-les, fent que el dolç deix enyoradís que mou a apropar-se als objectes volguts us inciti a experimentar sovint les inexplicables sensacions que es gaudeixen en el deliciós estar de les muntanyes».

L'edició de la guia-itinerari de l'excursionista a Camprodon (1902) fou seguida d'una altra guia repartida en quatre volums: I, *Comarca de Camprodon*; II, *Vall de Ribes, Valls de Llerca* (Garrotxa); III, *Vallespir. Muntanyes del Canigó. Conflent*; IV, *Valls altes del Segre* (Cerdanya). *Ripollès, Alt Llobregat i vessants superiors de l'esquerra del Fluvià*. Més endavant va tenir la idea de completar tot el *Pireneu Català* amb noves guies representatives de comarca; per això donà a l'estampa: V, *El Bergadà, valls altes del Llobregat* (1905); VI, *Comarca d'Olot, valls superiors del Fluvià* (1910), i VII, *El Cardoner* (1922). Afegim que durant el llarg espai de temps que va de la publicació dels volums VI al VII no va restar inactiu, sinó que va refer i ampliar els quatre primers. En 1914, *La Vall de Ribes i altes valls del Fresser*; en 1918, la de la *Comarca de Camprodon*; el mateix any, la de *La Garrotxa*; en 1919, *Vallespir, Conflent, Canigó i Alberes*; en 1921, *El Ripollès*. Com es veu, el pla primer apareix modificat com a matèria tractada. Li mancava republicar, refrescant-la, *La Cerdanya*, que, segons referències, deixà En Torras quasi enllestida i que ignorem que hagi vist per ara la llum pública. A cada nova edició completava els itineraris, i, malgrat l'edat, feia llestament les excursions que li calien. Com que havia nascut el 5 de juliol de 1852, li mancava poc, en morir, per a complir setanta-un anys. I pensar que havia debutat en excursionisme als vint-i-dos!